

Μαριγούλα
Μαστρολέων - Ζέρβα

ΕΞΟΡΙΣΤΕΣ

Χίος
Τρίκερι
Μακρονήσι

ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΕΠΟΧΗ

250

ΜΑΡΙΝΟΥΛΑ ΜΑΣΤΡΟΥΔΩΝ-ΖΕΡΒΑ

A3/6

ΕΞΟΡΙΣΤΕΣ

ΧΙΟΣ, ΤΡΙΚΕΡΙ, ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ

ΧΙΟΣ, ΤΡΙΚΕΡΙ, ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ

1518

~~Α.Σ.Κ.Ι. Ε.Π.Ο. ΕΙΣΑΓΩΓΗ~~

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΠΟΤΕΛΕΣ

ΕΞΟΡΙΣΤΕΣ

ΧΙΟΣ, ΤΡΙΚΕΡΗ, ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ

(Η Μαρούλα αφηγείται)

Copyright: Εκδόσεις «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ»
Σόλωνος 130, 10681 Αθήνα
Τηλ. 3620 835 - 3640 713

Πως πιάστηκα

Βρισκόμουν στα 1948. Ο εμφύλιος πόλεμος θριαυλλίστηκε στην πιο οξυμένη του φάση. Η τρομοκρατία της πόλης φάνηκε στο απεικονιστικό της. Σελήνη, καταδίκη, εκτελέσεις, τρομοκρατία, εξορία είναι στην ημερήσια διαταγή. Χιλιάδες αγωνιστές και αγωνίστριες της Εθνικής Αντιστάσεως, ελαστές, κομμάρ, εφόδοι, στέφονται στα ξερονήσια και στις φυλακές. Οι δουλοπάροχοι, οι συνεργάτες των κατακτητών θριαυλλίστηκαν στα «απαράμιτο» Αρσενάκια, οργάνωσαν ένα να «αυτοκόπη» σε «λακί» του παρακράτους και των τρομοκρατικών συμμοριών των Σοβιετών και των Μουσουλμάνων - να πάρουν τα δούνα.

Στις αγωνίστριες του λαού μας

Οι πολιτικές οργανώσεις στη χώρα μας αγωνίζονται για την ειρήνη και την ελευθέρωση.

Σ' αυτές τις συνθήκες πιασθήκα στις 13 του Μάρτη του 1948. Με πήραν στο Λατρείο, αφού πρώτα πέρασα από ανάκριση στο Πρώτο Αστυνομικό Τμήμα. Με έβαλαν στο κρηνητήριο. Εκεί έβρεκα πολλές φορές, η μια πάνω στην άλλη. Μια έβρεκα λίγο μερικές και εκατό κι εγώ σε μια βανά. Αλλά όταν αρχίζουν η στήρα μου σηκώνομαι όρθια. Έτσι πηγαίνω, με μια γόνατο το κομπούκι και κούνησαν οι μύες και σήμας οι άλλες μύες, να περπατήσω.

Έτσι στο κρατητήριο, γνώρισα και τη Ζωή, όπως φώναζε την αναφορά. Ήταν μια κοπέλα μετριος αναστήματος και μερόμενη. Μισούσε η μουσική, αλλά από τις δούλες μονιάσεως και σφαιρόσπου. Πήγαίνε κι αρχίζουν, τότε με τον άντρα της, τότε με τα παιδιά της, όπως ελεγε τα σ' όμοια της. Μεγαλύτερα από τη Ζωή, και κέναν τίποτα στη Ζωή να κάνει δουλειά να θύει. Η Ζωή όμως δεν έκανε. Αφού μεταγγιστήκα όλα της τα μέτρα και δεν είχε καταφέρει τη Ζωή της λέει μια μέρα: «Κάνε στην όψη να δες, έτσι κι άλλες που είναι σαν κι εσύ». Της είπα «και στην όψη».

Μακρονήσι 1950

Μακρονήσι

Η υποδοχή στη Μακρόνησο

Το απογευματάκι φτάσαμε επιτέλους στη Μακρόνησο. Είχαν κάνει μια ετοιμασία πολύ οργανωμένη, για να μας τρομοκρατήσουν. Είχαν βάλει από τη μια μεριά του δρόμου κι από την άλλη αλφαμίτες, ένα μέτρο απόσταση ο ένας από τον άλλον. Άλλος κρατούσε υποκόπανο, άλλος κλομπ, άλλος βίτσα και με την ανάλογη απειλητική στάση. Τα μεγάφωνα, που ήταν ανά είκοσι μέτρα το καθένα, στρίγγλιζαν κι έριχναν συνθήματα, όπως: «Ελληνίδες μητ'ρες, σπάστε τις αλυσίδες του κομμουνισμού και πηγαίνετε ελεύθερες στη θalπωρή του σπιτιού σας», και άλλα τέτια πολλά, πάντα με μπαμπούλα τον κομμουνισμό.

Μπορείτε να φανταστείτε, ύστερα από ένα τόσο κακό ταξίδι, σ' ένα τέτιο περιβάλλον; Πραγματικά περνούσαμε ανάμεσά τους αμίλητες, αλλά όλες μαζί, σαν να είχαμε συνεννοηθεί, με το κεφάλι ψηλά, που το έβλεπαν αυτοί και σκύλιζαν περισσότερο.

Επιτέλους φτάσαμε στον καταυλισμό που ήταν οι σκηνές. Στο λεγόμενο ΑΕΤΟ. Μας είπαν να μπούμε σαράντα-σαράντα σε κάθε σκηνή. Μαθημένες από μεταγωγές, δεν αργήσαμε να μπούμε μέσα. Όταν ταχτοποιηθήκαμε έρχονται και μας λένε: «Όλα τα ράντζα θα μας τα παραδώσετε. Εδώ απαγορεύονται κρεβάτια». Και αρχίσαμε να ξεστρώνουμε και να παραδίνουμε τα ράντζα. Ήταν το πρώτο καψόνι.

Άρχισαν να μας σφυρίζουν να πάμε για νερό, που εκεί το έφερνε η υδροφόρα. Μας είπαν να σχηματίσουμε τριάδες. Εμάς μας κακοφάνηκε. Από αντίδραση πηγαίναμε μπουλούκι. Οι αλφαμίτες σφύριζαν. Συνέχιζαν την τρομοκρατία. Εκείνη

τη στιγμή βλέπουμε την Έλλη τη Νικολαΐδου να πλησιάζει κοπέλες της χορωδίας και να δίνει το σύνθημα. Αρχίζουν να τραγουδούν:

Επέρασε ο χειμώνας γοργά μια νυχτιά
Η άνοιξη τρεχάτη μας έρχεται παιδιά.

Μόλις άκουσαν οι αλφαμίτες να τραγουδάμε, έγιναν έξαλλοι κι άρχισαν να σφυρίζουν και να λένε: «Ρε άκου τες. Αυτές τραγουδάνε». Το τραγούδι άκουσαν και οι άντρες στη χαράδρα και κατάλαβαν πως μας πήγαν εκεί.

Οι αλφαμίτες είχαν συνηθίσει με τους άντρες, που μόλις πάταγαν το πόδι τους εκεί, τους άρχιζαν στο ξύλο και τους κακοφαινόταν με μας που μας άκουγαν να τραγουδάμε. Για μας τους είχαν δώσει άλλες διαταγές. Το ξύλο να αρχίσει τρεις μέρες μετά.

Η σφύριζαν ή φώναζαν, η χορωδία τραγουδούσε. Με το τραγούδι μάς έφυγε και η εντύπωση που μας είχαν δημιουργήσει με όλη εκείνη την εμφάνισή τους. Τους ακούγαμε που λέγαν μεταξύ τους: «Ρε, με αυτές δε θα τα πάμε καλά, αν δεν τις πλακώσουμε στο ξύλο».

Είχαν έρθει πολλοί αλφαμίτες και μας πιάναν την κουβέντα και μας λέγαν: «Σε τρεις μέρες θα φύγετε βρε κορίτσια. Τι τα θέλετε τα κρεβάτια;». Ό,τι μας λέγαν ήταν γύρω από το «σε τρεις μέρες θα φύγουμε». Λέω στη διπλανή μου: «Αυτό το «σε τρεις μέρες θα φύγουμε», δε μ' αρέσει καθόλου». Την άλλη μέρα μας έλεγαν: «Από εσάς τις ίδιες θα γίνετε αλφαμίτισσες και θα δέρνετε τις άλλες», κι άλλα πολλά.

Το πρώτο βράδυ στη Μακρόνησο

Το βράδυ όταν ήρθε η ώρα για ύπνο, άρχισαν οι σφυρίχτρες και φώναζαν οι αλφαμίτες να σβήσουμε τα φώτα και να κοιμηθούμε. Φώτα ήταν κάτι μικρές λαμπίτσες που τώρα τις έχουμε για μπιμπελό. Αφού πλαγιάσαμε, σε λίγο ακούσαμε φωνές στρατού. Καταλάβαμε πως άρχιζε η ψυχολογική βία. Φώναζαν όλοι μαζί: «Όπλα θέλουμε. Όπλα θέλουμε. Κάτω ο κομμουνισμός. Κάτω ο κομμουνισμός. Όπλα θέλουμε. Ό-

πλα θέλουμε να εξοντώσουμε τον κομμουνισμό». Αυτό κράτησε μέχρι τα ξημερώματα. Στις έξι το πρωί άρχισαν τα μεγάφωνα, όλα μαζί, με το τραγούδι: «Ξύπνα δαχτυλιδόστομη». Κάθε πρωί στις έξι άρχιζαν, και σταματούσαν το βράδυ στις εννιά. Μετά τη «Δαχτυλιδόστομη» άρχιζαν τα τσάμικα. Όλη μέρα. Ήταν σωστή τρέλα.

Η συνάντηση με τους κρατούμενους της Μακρόνησου

Το πρωί μας κάλεσαν πάλι με τις σφυρίχτρες και μας είπαν: «Το πρωί στο «ρόφημα» θα έρχεστε δίχως μαντίλι στο κεφάλι και θα κάθεστε προσοχή στρατιωτικά». Ούτε και αυτό το κατάφεραν. Εμείς με τα μαντίλια στο κεφάλι ή με κασκόλ και τις ζελατίνες τα γυαλιά στα μάτια. Αυτά τα είχαμε αγοράσει από την καντίνα την πρώτη μέρα που πήγαμε, γιατί ήταν αδύνατο να κυκλοφορήσουμε δίχως αυτά. Ήταν τέτιος ο αέρας, που αντί για σκόνη που δεν υπήρχε, σήκωνε το ψιλό χαλικάκι και σε στράβωνε.

Μετά το τσάι φώναζαν τα μεγάφωνα, πως θα κάνουμε επισκεπτήριο στην πλατεία με τους άντρες. Η δε πλατεία ήταν στολισμένη από τραπεζάκια γύρω-γύρω με έντυπα «δήλωσης μετανοίας», για να γίνει η αρχή. Γιατί έπειτα απ' αυτό είχε κι άλλα επακόλουθα. Ήρθαν οι άντρες από το ΑΕΤΟ. Και πάλι σφυρίχτρες φώναζαν να μας κατεβάσουν.

Στην πλατεία κατεβήκαμε μπουλούκια, όπως συνήθως. Εκεί είδαμε πολλούς γνωστούς. Άλλοι μας έβλεπαν και ντρέπονταν, άλλοι ήταν η πίκρα στα χείλη τους και άλλοι είχαν χάσει τον εαυτό τους. Είχαν τρομοκρατηθεί. Μιλάμε για Μακρόνησι τώρα, όχι για παιζε-γέλασε!

Μας έλεγαν: «Κάντε δήλωση κορίτσια να μη σακατευτείτε». Και όταν μας το έλεγαν φρόντιζαν να τους ακούει και κανένας αλφαμίτης. Τους είχαν πει: «Θα σας πάμε στις γυναίκες. Όποιος καταφέρει καμιά και κάνει δήλωση θα τον απολύσουμε την άλλη μέρα». Οι περισσότεροι μας έλεγαν:

Μικρονήσι 1950

«Κρατήστε κορίτσια όσο μπορείτε. Μη βλέπετε εμάς. Ήταν διαφορετική η μεταχείρισή μας. Μόλις πατήσαμε το πόδι μας εδώ μας τσάκισαν και μας σκόρπισαν. Ενώ εσείς τώρα είστε όλες μαζί. Ακόμα και το σακάτεμα είναι καλύτερο από μια δήλωση. Είναι μεγάλος ο εξευτελισμός που σου κάνουν. Δεν αντέχεται».

Τέλειωσε το πρώτο επισκεπτήριο χωρίς να πάρουν καμιά δήλωση.

Το μεσημέρι πάλι σφύριγμα. Μια-μια με το πιάτο της στη σειρά για το φαγητό. Μόλις μας το έβαζαν και πηγαίναμε να φύγουμε, μας αναποδογύριζε ο αέρας το πιάτο και μας έλουζε από πάνω μέχρι κάτω. Μας απαγόρευαν να το πάρουμε με κουβά και να κάνουμε διανομή στη σκηνή. Εκεί πού νερό. Όλα τα κάναμε στη θάλασσα. Μπάνιο, λούσιμο, πλύσιμο, όλα με πηλό της θάλασσας τα πλέναμε. Πηλό πουλούσε η καντίνα. Μέρα παρά μέρα μας έφερνε η υδροφόρα νερό. Μας έβαζαν στη σειρά, μας πήγαιναν και μας έδιναν από μια οκά νερό για να πιούμε δυο μέρες.

Το απόγευμα πάλι επισκεπτήριο με τους άντρες στην πλατεία. Ετούτη τη φορά είχαμε λίγες απώλειες. Λιποψύχησαν μερικές με τα λόγια. Μην το 'χετε λίγο. Η ψυχολογική βία είναι χειρότερη. Ιδιαίτερα άμα δεν έχεις και γερά νεύρα.

Την τρίτη μέρα είχαμε ακόμα περισσότερες απώλειες. Αμέσως τις χώριζαν στο διπλανό σύρμα, αυτές που έκαναν δήλωση. Και έτσι τέλειωσαν οι τρεις μέρες που μας έλεγαν πως θα φύγουμε.

30 του Γενάρη

Ώρα εννιά έσβησαν οι λάμπες. Πλαγιάσαμε να κοιμηθούμε, και κατά τη μία η ώρα ακούμε ουρλιαχτά, φωνές πολλές, και ερχόντουσαν προς τις σκηνές. Δεν άργησαν να φανούν. Οι σκηνές είχαν δυο πόρτες. Τις άνοιξαν σπρώχνοντας οι αλφαμίτες και φώναζαν, από τη μια πόρτα: «Ανάφτε τα φώτα». Προσπαθήσαμε να ανάψουμε τις λαμπίτσες. Από την άλλη πόρτα, εκεί που έβλεπαν να ανάβουμε τα σπέρτα, πήγαιναν,

χτυπούσαν και φώναζαν: «Σβήστε τα φώτα». Καταλαβαίνετε, ό,τι και να κάναμε τρώγαμε ξύλο. Και ξύλο αδέσποτο, και στα σκοτεινά. Να μην ξέρεις από πού σου έρχεται. Είναι πιο επικίνδυνο το αδέσποτο, γιατί δεν ξέρεις από πού να φυλαχτείς. Αυτή η κόλαση κράτησε μέχρι το πρωί.

Στις έξι σφύριξαν οι σφυρίχτρες να πάμε για τσάι. Σταμάτησε το ξύλο και μας βάζουν στη σειρά. Εκεί να δεις, στις ημέρας το φως! Φορούσαμε ρούχα από την ανάποδη. Ζακέτες και παλτά ακόμα. Από την αμηχανία μας τα γυρίζαμε ανάποδα, μέσα στο σκοτάδι. Ήταν ένα τρομακτικό θέαμα να βλέπεις τη σειρά που πηγαίναμε για τσάι. Όλες ήμαστε άφωνες μπροστά σ' αυτό το θέαμα. Μεσ στη σιωπή ακούγεται μια φωνή: «Μαριγούλα! Μαριγούλα!». Κάποια με φώναζε από μπροστά. Της σηκώνω το χέρι να καταλάβει πως τη βλέπω και της απαντώ: «Τι θέλεις;». Μου απαντά: «Δε μου λες. Την είδες;». Και μου γνέφει με το χέρι, ακουμπώντας το δείκτη του χεριού της στο μυαλό της. Κατάλαβα τι μου έλεγε και της απαντώ: «Αν την είδα! Και την παραείδα Ζωάρα μου». Τότε άρχισαν οι κοπέλες να με ρωτούν: «Τι είδες; Τι είδες;», και τους εξηγούσα τι μας είχε πει η μαμά της Ζωής στο κρατητήριο. («Αντίστε εκεί να δείτε του κόλου σας την τρύπα...»). Όποια το άκουγε ξέσπαγε σε γέλια. Το ίδιο έκανε και η Ζωή. Εξηγούσε και αυτή. Και σε λίγο γελούσε όλη η σειρά σαν να μη συνέβαινε τίποτα και πηγαίναμε εκδρομή.

Οι αλφαμίτες τα 'χασαν κι άρχισε να λέει ο ένας στον άλλο: «Ρε αυτές είναι τρελές. Δεν τις βλέπεις; Γελάνε!». Έπιασε τόπο η φοβέρα της κυρα-Μηλιάς τις δύσκολες αυτές ώρες. Μας έκανε και γελάσαμε και ξεχαστήκαμε για λίγο. Κάτι ήταν κι αυτό.

Στο θέατρο της Μακρονήσου

Αφού πήραμε το τσάι και ανηφορίσαμε στις σκηνές, μας γυρίζουν πίσω και μας λένε: «Όλες στο θέατρο». Πίσω-μπρος, και μας βάζουν γονατιστές μες στο καλοκαιρινό θέατρο που είχαν κατασκευάσει για να παίζουν και να διδάσκουν αντικομ-

μουνισμό. Είχαν χτίσει έναν τοίχο ένα μέτρο περίπου, κυκλικό, κοντά στη θάλασσα. Είχαν φιάξει το σκηνικό, και χάμω το είχαν στρώσει με γαρμπίλι, ψιλό πετραδάκι. Εκεί λοιπόν γονατίσαμε όλες και γύρω-γύρω στον τοίχο, ανά ένα μέτρο, ήταν και ένας αλφαμίτης. Άλλος κρατούσε κλομπ, άλλος συρματοσκοινο, άλλος φορούσε πέτσινα γάντια με ξύλινες παλάμες. Ήταν ειδικός για να σπάει τύμπανα αυτιών. Αυτός έσπασε και τα τύμπανα της Κλαουδάτου της καθηγήτριας.

Έξω από το θέατρο ήταν οι γιατροί και οι τραυματιοφορείς με τα φορεία και ανεβασμένος στο πάλκο ένας ειδικός, που μας έκανε ψυχολογική βία. Απ' ό,τι έφτανε στ' αυτιά μας αυτός είχε σπουδάσει βία στην Αμερική. Μπορείτε να φανταστείτε όλη αυτή την ατμόσφαιρα!

Είχαμε τότε εφτά μωρομάνες, οι οποίες είχαν πιαστεί έγκυες και τα είχαν γεννήσει στην εξορία, αφού είχαν πάρει τα άλλα παιδιά στα αναμορφωτήρια της Φρειδερίκης. Πρώτα αρχίζει και φωνάζει τα ονόματα αυτών που είχαν τα μωρά, και σηκώθηκαν όρθιες. Τις λέει: «Αν θέλετε να παραμεινετε μάνες, να μετανοήσετε για την προδοσία που κάνατε μέχρι τώρα στην πατρίδα, και να υπογράψετε δήλωση νομιμοφροσύνης. Αλλιώς τα παιδιά δε σας ανήκουν. Θα τα πάρει η μητέρα Ελλάδα, σαν ελληνόπουλα που είναι, πριν εσείς τα μολύνετε με τον κομμουνισμό. Σας αφήνουμε τρία λεφτά να σκεφτείτε. Αν ναι, καλώς, αλλιώς θα έρθουν τα παιδιά της Α.Μ. να τα πάρουν». Πέρασαν τα τρία λεπτά και οι μωρομάνες έμειναν ακίνητες στη θέση τους. Πλησιάζουν εφτά αλφαμίτες στις γυναίκες να πάρουν τα παιδιά.

Εκεί πραγματικά καμαρώσαμε τις δεύτερες σουλιώτισσες. Τέντωσαν το κορμί τους, σήκωσαν το κεφάλι ψηλά, το γύρισαν από την άλλη μεριά, και από το αντίθετο μέρος που κοίταγαν τέντωσαν τα χέρια τους και έδωσαν τα παιδιά τους στους αλφαμίτες. Και οι εφτά.

Τα πήραν αυτοί και τα πήγαν στις σκηνές, στο σύρμα που ήταν οι γυναίκες που είχαν υπογράψει. Τους τα έδωσαν και τους είπαν: «Δε θα τους τα δώσετε, ποτέ, ώσπου να τα

πάρουμε πάλι εμείς. Γιατί αν τα δώσετε δε θα φύγετε ποτέ». Το κλάμα των παιδιών έμεινε στ' αυτιά μας.

Ο ψυχολόγος ούρλιαζε από το κακό του με το μικρόφωνο. Ήταν ψηλός, αδύνατος, μελαχρινός, μ' ένα πέτσινο σακάκι, που τις περισσότερες φορές είχε τα χέρια στις τσέπες. Μόνο όταν ήθελε να μας πει την ώρα τα έβγαζε. Μας έλεγε: «Λοιπόν. Δήλωση θα κάνετε, είτε το θέλετε, είτε όχι. Τα παιδιά, εδώ είναι, που θα σας πάνε με το φορείο. (Μας έδειχνε τους αλφαιμίτες). Σας δίνω πέντε λεπτά καιρό». Και τότε έβγαζε επιδεικτικά το χέρι από την τσέπη και κοιτάζε το ρολόι. Εκεί έβλεπε πραγματικά την αντοχή των νεύρων σου.

Το λέω αυτό, γιατί και αυτό το ζήσαμε με τη Χρυσούλα. Ενώ ήταν μια γερή κοπέλα, καλή αγωνίστρια, ποτέ δεν πέρασε από το μυαλό μας πως μπορεί να κάνει δήλωση. Και όμως, τις τρεις μέρες με τα επισκεπτήρια, την είχαν πλησιάσει πατριώτες της, που θέλαν να δείξουν καλή διαγωγή, και της είπαν για το σπίτι της. Με λίγα λόγια της έκαναν και αυτοί ψυχολογική βία, και την έκαναν και υπέγραψε. Την πήγαν στα περίφημα τραπεζάκια της πλατείας και, δίχως να το καταλάβει, βρέθηκε στο διπλανό σύρμα.

Όταν άκουσε τις φωνές από μας που μας χτυπούσαν, συνήλθε η κοπέλα και πήγε κι έκανε αναίρεση της δήλωσης, που ήταν πολύ δύσκολες συνθήκες γι' αυτήν. Να σκεφτείτε ότι ήταν η πρώτη που έκανε αναίρεση και έπειτα την ακολούθησαν και άντρες. Δε γινόταν βέβαια αυτό δίχως συνέπειες. Μια στιγμή να βρεθείς μπόσικος, μπορείς να την πάθεις.

Όσο φώναζε αυτός: «Τα πέντε λεπτά περνάνε. Αλφαιμίτες, αλφαιμίτες στις θέσεις σας», κοιτάζε το ρολόι κι έλεγε: «Προλαβαίνω να σας κουρέψω», και φώναζε με το μικρόφωνο: «Οι κουρείς του τάγματος. Οι κουρείς του τάγματος. Σας δίνω άλλα τρία λεπτά». Στο διάστημα αυτό είχαμε διαρροές. Πότε από δω σηκωνόταν καμιά, πότε από κει, και όσο το έβλεπε αυτός αυτό, τόσο παράτεινε τα λεπτά της ώρας φωνάζοντας τους κουρείς του τάγματος.

Όλων τα κεφάλια ήταν στραμμένα προς αυτόν. Αν γύριζες δεξιά ή αριστερά, θα σου ερχόταν το κλομπ στο κεφάλι

από τους αλφαιμίτες που μας παρακολουθούσαν, όσο αυτός έκανε σιγή, περιμένοντας δήθεν τους κουρείς του τάγματος.

Πώς ξεφεύγει το μάτι μου και βλέπω μπροστά μου τις γυναίκες και ξεχωρίζω μια μ' ένα μαντίλι μεταξωτό με μεγάλα κρόσσια. Το είχε δέσει στο κεφάλι με τέτιο τρόπο που της έκρυβαν τα μούτρα, τα κρόσσια. Ήταν πάρα πολύ αστεία. Τι ήταν να τη δω! Κόντεψε να μου στοιχίσει ένα γερό ξύλο. Κάπου-κάπου κουνούσε το κεφάλι, κι όπως την κοιτάζα με πιάνει ένα νευρικό γέλιο που ακόμα το θυμάμαι κι απορώ πώς τη γλίτωσα. Δεν είχα και άδικο. Αυτή που φορούσε το μαντίλι ήταν η Κατερίνα η Χαριάτη, που πάντα έκανε κάτι παράξενα και γελούσαμε. Ευτυχώς που δίπλα μου ήταν η Έλλη και προσπάθησε κάτω από τα ρούχα, βάζοντας το χέρι της, με ακούμπησε και κοιτώντας αλλού μου έλεγε: «Μαριγούλα σύνελθε! Σύνελθε, σου λέω, δεν είναι ώρα για γέλια! Κυριάρχησε στα νεύρα σου». Κι έτσι μπόρεσα να συνέλθω. Γιατί αυτό ήταν νευρικό, δεν ήταν φυσιολογικό γέλιο.

Αφού και πάλι πέρασαν τα λεπτά, τότε έδωσε διαταγή στους αλφαιμίτες και μπήκαν μέσα στο θέατρο. Μέχρι τώρα ήταν γύρω-γύρω επάνω στον τοίχο. Και άρχισαν να σηκώνουν γυναίκες που ηγούνταν στο στρατόπεδο. Ήταν πρώτη η Βαγγελιώ η Σιάντου, η Κατερίνα η Κούσκου, η Βέτα η Μαρκεζίνη, η Μαγδαληνή η γιατρίνα. Ήταν εννιά. Τις άλλες δεν τις θυμάμαι. Τις έβαλαν μια-μια στη σειρά και άρχισαν να τις χτυπούν στα πόδια και να τους φωνάζουν: «καθ' οδόν. καθ' οδόν». Μέχρι που τις πήραν από το θέατρο και τις πήγαν και τις έκλεισαν σε μια σκηνή.

Εκεί τις χτύπησαν πολύ στα πόδια, γιατί την άλλη μέρα στον ομαδικό καμπινέ, είδαμε τα πόδια τους που ήταν εμπριμέ. Άσπρο, κίτρινο, μπλε και μαύρο. Παίρνοντας την ηγεσία νόμιζαν πως εμείς θα σπάσουμε. Αλλά δυστυχώς δε βλέπαν καμιά να σηκώνεται. Όσες είχαν σηκωθεί, είχαν σηκωθεί και είχαν υπογράψει βέβαια.

Δίνει πάλι το σύνθημα και πέφτουν μέσα και χτυπούσαν αδέσποτα και, τώρα, και επιδεικτικά για να βλέπουμε. Αρπάζει ο αλφαιμίτης την Άννα τη Δαγκλή απ' τα μαλλιά, τη σηκώνει

όρθια και άρχισε να τη χτυπά με το κλομπ. Όπως στρίγγλιζε και πότε την έσπρωχνε κάτω πότε πάνω, της πήρε και ο δαιμονισμένος ο αέρας τα μαλλιά και την άρπαζε κι απ' αυτά, ήταν ένα θέαμα πολύ ανατριχιαστικό. Τότε άρχισαν να μας χτυπούν και να μας θγάζουν έξω από το θέατρο, να μας πηγαίνουν προς τις σκηνές μας.

Έβαλαν μέσα, αλλού σαράντα, αλλού πενήντα και μας είχαν γονατιστές. Έμπαινε από τη μια πόρτα ο αλφαμίτης, έπιανε μια, τη ρώταγε: «Θα κάνεις δήλωση;». Του απαντούσε: «Όχι». Και τότε την άρχιζε στο ξύλο, με συρματοσχοινο ή κλομπ μέχρι που την άφηνε αναίσθητη. Έβγαινε έξω και αμέσως έμπαινε ο τραυματιοφορέας. Της έβαζε λίγο ιώδιο και έφευγε. Αυτοί πάντα περίμεναν έξω από την πόρτα όταν οι αλφαμίτες έδερναν μέσα, με τις άσπρες μπλουζες, άσπρο βαλιτσάκι με κόκκινο σταυρό και περιβραχιόνιο με κόκκινο σταυρό στο χέρι.

Βαριά χτυπημένες ήταν: η Παπαλόκα, η Σκευοφύλακα, η Καρζή, η Παρθένα Χαρμανίδου, η Λεμονιά Γεωργά, η Ρένα Κρασα, η Λαμπάκη. Μιλάμε για κατάκοιτες. Δε μιλάμε για εμπριμέ πόδια, πλευρά και μούτρα.

Αυτό κράτησε όλη τη δεύτερη νύχτα. Ήταν πολύ συγκινητικό να βλέπεις τις γριές χωριάτισσες που είχαμε. Μας προστάτευαν σαν να ήμαστε παιδιά τους. Όπως μας είχαν χάρω γονατιστές, έμπαιναν αυτές μπροστά μας όρθιες και με τις φαρδιές φούστες τους προσπαθούσαν να μας κρύψουν.

Θυμάμαι την Κολιούσαινα, που έτυχε κείνη τη στιγμή να είναι μπροστά μου. Ήρθε ο αλφαμίτης και ρωτούσε τη Μαρίκα τη Βερυβάκη: «Θα κάνεις δήλωση;». Και του απαντά κρητικά: «Όχι». Και σηκώνει το χέρι του και της δίνει μια. Όπως το σήκωσε, την τρώω εγώ απ' την ανάποδη του χεριού και κείνη απ' την καλή. Και αμέσως το μάγουλό της έγινε τρία χρώματα. Όταν το βλέπει αυτό η Κολιούσαινα, ξεπετιέται και του λέει: «Τι βαράς ρε τα κορίτσια; Άμα είσαι παλικάρι, πήγαινε στο βουνό να βαρέσεις τον πουτσαρά τον γιο μου. Όχι ήρθες στις μάνες σου και στις αδερφές σου να κάνεις το παλικάρι. Χαμένε». Αυτός την άκουσε, έβαλε το

κεφάλι κάτω και βγήκε έξω. Αυτό γινόταν με όλες τις μεγάλες γυναίκες. Από αυτές γλιτώσαμε πολύ ξύλο.

Ήταν δίπλα μου η Άννα η Γαλάνη και άκουγε την Κολιούσαινα που τα 'λεγε στον αλφαμίτη. Την πρόσεξα και είδα ότι φορούσε τα γυαλιά της της μυωπίας. Της λέω: «Βρε Άννα, δε θγάζεις τα γυαλιά μη σου δόσουν καμιά και σου μπουν μες στα μάτια; Εγώ έβγαλα τα δόντια μου». Γυρίζει η Άννα και μου λέει: «Α, δεν μπορεί να γίνει αυτό Μαριγούλα. Απαγορεύεται από το νόμο, να σε χτυπήσουν με γυαλιά». Η καημένη η Άννα ήταν νεόφερτη. Γέλασα και της λέω: «Βρε θγάλα για καλό και για κακό». Και μου επαναλαμβάνει τα ίδια για το νόμο. Αυτοί μας έριχναν σαν τα πουλιά και η Άννα πίστευε πως θα σεβαστούν το νόμο.

Δεν προλάβαμε να τελειώσουμε, μπαινει μέσα ο αλφαμίτης και την πλησιάζει. Της λέει: «Εσύ, μωρή, θα κάνεις δήλωση;». Η Άννα με το ευγενικό της ύφος, δεν καταδέχτηκε να του μιλήσει, αλλά με ένα κούνημα του κεφαλιού του αρνήθηκε. Δεν πρόλαβε να σταματήσει το κεφάλι της, και σηκώνει το χέρι του και της δίνει ένα χαστούκι που αλλού πήγαν τα γυαλιά και αλλού η Άννα. Της έδωσε δυο-τρια μαζεμένα και τη ζάλισε. Εμείς τριγύρω που κάναμε την κουβέντα για τα γυαλιά, όταν τα είδαμε να πηγαίνουν στην άλλη άκρη, να χτυπούν πάνω στο στύλο και να σπάνε, μας είχαν πιάσει τέτια γέλια που δαγκώναμε τη γλώσσα μας για να τα σταματήσουμε. Όταν συνήρθε η Άννα και είχε βγει έξω ο αλφαμίτης, μας ξαναλέει: «Και όμως, κορίτσια. Απαγορεύεται από το νόμο». Τότε όλες, δαρμένες και άδαρτες, ξεσπάσαμε σε γέλια. «Βρε Αννούλα μου, της λέμε, εδώ δεν περνάν οι νόμοι που έχεις διαβάσει. Εδώ η Μακρόνησος έχει δικούς της νόμους. Δεν το καταλαβαίνεις;». Μύωψ η Αννούλα, και ώσπου να της στείλουν γυαλιά από το σπίτι της ταλαιπωρήθηκε πολύ.

Την τρίτη μέρα μας πήγαν πάλι για τσάι και μας άφησαν μόνες. Πήγαμε στις σκηνές. Αμέσως κάναμε τρεις σκηνές αναρρωτήρια και βάλαμε τις χτυπημένες που δεν μπορούσαν να περπατήσουν. Ήταν πολλές — δε θυμάμαι όλων τα ονό-

ματα — και προσπαθούσαμε να βρούμε πάλι το ρυθμό της ζωής.

Οι μωρομάνες που είχαν δώσει τα παιδιά τους, πήγαν και τα ζητούσαν από το σύρμα. Εκείνες δυσκολεύονταν να τα δώσουν γιατί τους είχαν πει πως δεν πρόκειται να φύγουν, αν τους τα έδιναν. Τους είπαμε: «Σκεφτείτε το και απαντήστε μας αμέσως. Εμείς, να είστε σίγουρες, θα πηδήσουμε από το σύρμα και θα τα πάρουμε». Ήρθαν και μας τα έφεραν.

Τι μας στοίχισε αυτή τους η εξόρμηση; Πήγαμε στο Μακρονήσι χίλιες τρακόσιες γυναίκες και μετά από όλα αυτά μείναμε τετρακόσιες τριάντα.

Η επίσκεψη του Ρακιτζή, Γενικού Διευθυντή Ασφαλείας

Θυμάμαι που μετά από λίγες μέρες ήρθε ο Ρακιτζής και μας παρέδωσε ο Βασιλόπουλος, ο διοικητής μας στο ΑΕΤΟ, στον Ρακιτζή και του λέει: «Να, αυτές είναι οι αντίπαλοί σου». Και τότε, μας λέει ο Ρακιτζής: «Τετρακόσια γυναίκα ούτε κρύο, ούτε ζέστη μας κάνετε. Εδώ θ' αφήσετε τα κόκαλά σας». Εμείς όλες μαζί τον αποδοκιμάσαμε όπως συνηθίζαμε. Κάναμε όλες μαζί: «Μμμ.....». Έγινε ακόμα πιο κίτρινος απ' ό,τι ήταν κι έφυγε.

Πολλές μέρες πέρασαν για να μπορέσουμε να κοιμηθούμε. Πάντα το βράδυ περιμέναμε επίθεση από τους αλφαμίτες. Έβλεπε τους νέους και τους λυπόσουν, όπως τους είχαν καταντήσει. Χασισοπότες και ναρκομανείς. Μόνο έτσι, σε αυτή την κατάσταση, τους έκαναν τη δουλιά τους. Θα σας πω ένα χαρακτηριστικό. Ο Κατσιμίχας το φόβητρο των Α.Μ. εχτύπησε τη Λεμονιά τη Γεωργά, που είχαν μεγαλώσει σε μια γειτονιά μαζί. Μετά από λίγες μέρες ήρθε να τη δει σαν γείτονάς της και, όταν την είδε σ' αυτά τα χάλια, αγρίεψε και της έλεγε: «Ποιος σ' έκανε έτσι ρε Λεμονιά; Πες μου να πάω να τον γδάρω». Η Λεμονιά του λέει: «Ντροπή σου, έτσι που κατάντησες. Να μην είσαι σε θέση να γνωρίζεις τα

έργα σου». «Εγώ ρε Λεμονιά; λέγε», και έφυγε με κλάματα. Μάθαμε μετά από λίγες μέρες πως τον πήγαν σε νευρολογική κλινική. Ήταν και αυτοί θύματα της εποχής εκείνης.

Οι αφάνες

Αφού σταμάτησε ο ξυλοδαρμός, ο Βασιλόπουλος, ο διοικητής του ΑΕΤΟ δεν έμεινε ικανοποιημένος από τις δηλώσεις που πήρε κι άρχισε να εφαρμόζει άλλου είδους καψόνια και πιέσεις. Μας καλεί στο θέατρο το πρωί και μας λέει: «Θα πάτε με τα παιδιά και θα φέρετε αφάνες να φιάζουμε σκούπες». Τα «παιδιά» ήταν οι αλφαμίτες με τα κλομπς και τα συρματοσχοίνα στο χέρι. Αφού τους δόθηκε η διαταγή να μας πάρουν, άρχισαν να φωνάζουν και να σφυρίζουν χωρίς λόγο δημιουργώντας πανδαιμόνιο. Προσπάθησαν και πάλι να μας βάλουν στη σειρά, χωρίς να τα καταφέρουν. Μπουλουκι λοιπόν ανεβαιναμε το βουνό, ώσπου φτάσαμε στο μέρος που ήταν οι αφάνες. Δίχως κανένα εργαλείο, πώς να τις κόψουμε που ήταν στρογγυλό αγκάθι κολλημένο στη γη. Εκεί άρχισαν να φωνάζουν: «Γρήγορα, γρήγορα». Σφύριζαν κιόλας να μας σαστίσουν.

Τότε ακούμε την Κολιούσαινα να μας φωνάζει. «Μωρή τσούπρες, εσείς που φοράτε αρβύλες, ελάτε εδώ σιμά μου να με τηράτε, μας λέει. Όπως θα βαρώ εγώ τ' αγκάθι, θα το βαρείτε κι εσείς με τα πόδια σας». Κι άρχισε να πατάει την αφάνα από τη ρίζα προς τα πάνω. Κοβόντουσαν τα ξερά που είχε στη ρίζα. Τότε έβαζε τη μια πέτρα από κάτω και με την άλλη χτυπούσε από πάνω την αφάνα κόβοντάς την. Εκείνη βέβαια δε φόραγε αρβυλα, αλλά ήταν αγρότισσα και ήξερε. Κάναμε ό,τι μας ειπε κι αρχίσαμε να κόβουμε αφάνες. Όλων μας τα χέρια έτρεχαν αίματα. Όλες είχαμε πάρει από δυο πέτρες και χτυπούσαμε. Τότε η Έλλη Νικολαΐδου πλησιάζει τις κοπέλες που ήταν στη χορωδία κι αρχίζουν να τραγουδούν:

Τάκου-τάκου ο αργαλειός μου

Τάκου κι έρχετ' ο καλός μου.

Κι εμείς, σύμφωνα με το τραγούδι πηγαίναμε και το χτύπο

της πέτρας. Όσο κόβαμε, τόσο δυνάμωνε το τραγούδι. Τέτιες ώρες το τραγούδι εξουδετερώνει φόβους και δυσκολίες. Έμοιαζε σαν τον αέρα που διώχνει τα σύννεφα απ' τον ουρανό. Είχε γίνει το όπλο μας. Ακούγοντάς μας οι αλφαιμίτες αφηνιάζαν. «Σκάστε μωρή», φώναζαν. «Αφάνες σας φέραμε να κόψετε, δε σας φέραμε εκδρομή». Σαν τελειώσαμε πήρε η κάθε μια την αφάνα της και τραγουδώντας κατηφορίσαμε. Πάλι είχαν αποτύχει τα «παλικάρια» στο σκοπό τους. Μας πήγαν κοντά στο Α2 και τις αφήσαμε. Από κει τις πήραν οι άντρες και έφτιαξαν σκουπες για να σκουπίζουν τα γραφεία του Α2 και το κτίριο που ήταν ο διοικητής.

Αφού τις αφήσαμε, μας είχαν και περιμέναμε ώσπου ήρθε ο Βασιλόπουλος. Τους ρωτούσε, κι οι αλφαιμίτες του έλεγαν τι έγινε. Κρατούσε μια βίτσα στο χέρι καθώς το συνήθιζε κι απ' αυτήν βλέπαμε τον εκνευρισμό του. Τη χτυπούσε συνέχεια στο πόδι του και κουνούσε απειλητικά το κεφάλι. Κάτι τους είπε, κι αυτοί στράφηκαν σαν ρομπότ προς το μέρος μας και, με φωνές, μας οδήγησαν στις σκηνές μας. Τέλειωσε το καφόνι της ημέρας.

Ξένοι δημοσιογράφοι

Αυτά τα καφόνια κράτησαν καμιά δεκαπενταριά μέρες. Σταμάτησαν, και άρχισε πάλι το στρατόπεδο να παίρνει το ρυθμό του. Άνοιξαν τα σχολεία μας. Όπως συνήθως, κάθε πρωί πήγαιναν οι σκηνάρχισσες για τα γράμματα και ό,τι άλλα προβλήματα είχαμε.

Εκείνη την ημέρα σφύριξαν για δεύτερη φορά, πράγμα ασυνήθιστο, να πάμε οι σκηνάρχισσες στο γραφείο.

Πήγαμε στο διοικητή και μας λέει: «Θα πάτε στις σκηνές σας. Θα πείτε και στις άλλες να μαζέψετε τα πράγματά σας μέσα στις σκηνές. Όλα, να μη φαίνεται τίποτα έξω, και θα μπειτε κι εσείς μέσα. Θα κλείσετε και τις πόρτες. Δε θ' ακούγεται φωνή. Και μόνο όταν σφυρίζουμε θα βγείτε έξω. Ακούτε; Πηγαίετε».

Μόλις βγήκαμε έξω, κοίταξε η μια την άλλη και μόλις

απομακρυνθήκαμε είπαμε: «Κάτι συμβαίνει σήμερα και θέλουν να μας κρύψουν». Πήγαμε, το ανακοινώσαμε, το κουβεντιάσαμε και πήραμε απόφαση να κάνουμε το αντίθετο, γιατί αυτοί είχαν σκοπό να μας κρύψουν από κάπου. Δίχως να πάμε να του δόσουμε απάντηση, αρχίσαμε και βγάσαμε τα ρούχα έξω για γενική καθαριότητα. Μόλις μας είδαν αυτοί να ξεκουβαλάμε λυσσάζανε κι άρχισαν να σφυρίζουν σαν δαιμονισμένοι και φώναζαν: «Οι σκηνάρχισσες στο γραφείο». Μαζευτήκαμε πάλι και πηγαίνουμε σοβαρές-σοβαρές. Μπαίνουμε στο γραφείο και αντικρίζουμε έναν Βασιλόπουλο λυσσασμένο. «Εγώ τι σας είπα και σεις τι κάνετε;». Σαν να μη συνέβαινε τίποτα, του λέμε ξερά-ξερά: «Εμείς τους το είπαμε κ. διοικητά, μα οι γυναίκες διαφώνησαν. Μας είπαν πως "Θέλουν να μας κρύψουν από κάπου. Κι εμείς θα κρυφτούμε από μόνες μας; Όχι"». Μας κοίταξε προς στιγμή σαν χαμένος και μετά μας βάζει μια φωνή: «Καλά. Καλά. Πηγαίετε. Πηγαίετε». Φύγαμε και συνεχίσαμε την καθαριότητα της σκηνής.

Για μια στιγμή, βλέπουμε και φέρναν φαντάρους φορτωμένους με σημαίες, κοντάρια, και αφάνες σκουπες, και τους σταματάν στην πλατεία. Άρχισαν να εξωραίζουν το χώρο. Σκουπίζαν, βάζαν σημαίες και κάναν και μερικές αψίδες με τα σκίνα. Πού τα βρήκαν, δεν ξέρω. Γιατί εκεί σε μας δεν υπήρχαν. Επαληθεύτηκε αυτό που είχαμε υποπτευθεί. Πράγματι κάποιοι θα έρχονταν.

Αρχίσαμε να μαζεύουμε τα πολλά-πολλά και να κουβεντιάσουμε μεταξύ μας, να προετοιμαζόμαστε ψυχολογικά γιατί τα πράγματα δείχναν πως κάποια μάχη θα τη δίναμε πάλι. Κατά τις δυο η ώρα ακούμε τις σφυρίχτρες και φώναζαν οι αλφαιμίτες να μαζευτούμε στην πλατεία. Πήγαμε και είχαν μαζέψει τους άντρες του ΑΕΤΟ. Είχαν βάλει στη σειρά σε κύκλο τους άντρες και τις γυναίκες του διπλανού σύρματος, που όλοι αυτοί, κάτω από συνθήκες τρομερές, είχαν κάνει δήλωση, και τώρα το κάθε τι που θέλαν τους εκβίαζαν να το κάνουν. Αλλιώς δεν επρόκειτο να τους απολύσουν. Τους είχαν πει να πουν σ' αυτούς που περίμεναν να έρθουν να δουν τι

συνθήκες επικρατούσαν στη Μακρόνησο, ότι περνούν καλά. Γιατί είχε σπάσει το μυστικό του «Παρθενώνα» και είχαν μάθει πως γίνονται φρικτά βασανιστήρια. Ζητούσαν από αυτούς να τα διαψεύσουν και να τους χειροκροτήσουν.

Εμάς, αφού δεν μπορούσαν να μας κρύψουν, μας έβαλαν πίσω από τις άλλες γυναίκες του άλλου σύρματος, που να μη φαινόμαστε. Φώναζαν οι μπροστινές, χτυπούσαν παλαμάκια. Άντε να μας δουν εμάς. Τα είχαν οργανώσει πολύ καλά. Καμιά φορά καταφθάνει ένα τζίπ με πέντε δημοσιογράφους από το εξωτερικό. Το γάλλο θυμάμαι, που ήταν ανταποκριτής της «Φιγκαρό». Μόλις κατέβηκαν άρχισαν πιο δυνατά τα χειροκροτήματα. Τα μεγάφωνα είχαν σταματήσει. Έπαιξε η μπάντα της Μακρονήσου. Ο Βασιλόπουλος, αγέρωχος, πήγαινε κι ερχόταν, και όταν πλησίαζαν να ρωτήσουν τους κρατούμενους ή τις κρατούμενες πώς περνάνε, πήγαινε δίπλα ή μπροστά τους. Οπότε και κάτι να ήθελαν να πουν δεν τους άφηνε, με την απειλή πάντα πως δε θα τους έδιωχνε ποτέ.

Αφού ρώτησαν και άντρες και γυναίκες και τα βρήκαν όλα ρόδινα, προχωρούσαν προς το τζίπ για να φύγουν. Τότε, αυθόρμητα, η Νίτσα η Κατσιβα απλώνει τα χέρια της, σπάει τον κλοιό που είχαν οι άλλες γυναίκες μπροστά μας και άρχισε να φωνάζει στα γαλλικά. Ήξερε καλά γαλλικά. Όπως έσπασε τον κλοιό, πίσω της πήγαμε και όλες οι άλλες γυναίκες. Τότε πέσαν οι αλφαμίτες να μας εμποδίσουν, και ο ίδιος ο Βασιλόπουλος. Αλλά δεν ήταν πια η Νίτσα μόνη της. Ήμασταν και οι τετρακόσιες που παλεύαμε με τους αλφαμίτες. Οι δημοσιογράφοι, πριν μιλήσουν ακόμα με τη Νίτσα, είχαν αποθανάτισει τον πραγματικό παράδεισο της Μακρονήσου. Είχαν βγάλει τα κλομπς οι αλφαμίτες που άστραφταν στον αέρα. Καταλαβαίνετε, φωνές, γυναίκες, αλφαμίτες, όλοι ένα κουβάρι. Όσπου, κάποτε, πλησίασαν οι δημοσιογράφοι το Βασιλόπουλο και του είπαν να σταματήσει αυτό για να μπορέσουν να κάνουν τη δουλειά τους. Τι να έκανε, σταμάτησε και πλησίασε η Νίτσα και τουςμίλαγε στα γαλλικά.

Ο Βασιλόπουλος, όσο την άκουγε και δεν καταλάβαινε τι

τους έλεγε, λύσσαγε και φώναζε στους αλφαμίτες: «Ρε, κανένας από σας δεν ξέρει γαλλικά; Ρε κανένας, γαμώ την π.....; Για κοιτάτε ρε, αυτές τις πουτάνες. Όλες, όλες μιλάνε». Είχε πλησιάσει και η Μεριλού, καθηγήτρια γαλλικών, και άλλες κοπέλες που ήξεραν και συμπλήρωναν σε ό,τι ρωτούσαν. Ο Βασιλόπουλος είχε γίνει εξαλλος. Είχε σηκώσει το παντελόνι από το ένα πόδι και έδειχνε ένα σημάδι και φώναζε: «Να ρε, οι κομμουνιστές τι μου κάνανε! Και δεν είναι μόνο το πόδι μου, τώρα μου χαλάτε και πέντε χρονών δουλειά μωρή πουτάνες. Ρε τσογλάνια, κανείς δεν ξέρει ρε γαλλικά;». Μα για κακή του τύχη οι εκλεκτοί του ήταν όλοι αγράμματα παιδιά. Γι' αυτό και κατάφεραν και τα έκαναν και αλφαμίτες.

Τους είπε η Νίτσα η Κατσιβα: «Ξέρω πως τώρα, όταν φύγετε, κινδυνεύει η ζωή μου». Και της είπαν: «Εσύ πες μας ό,τι θέλεις κι εμείς θα το αναλάβουμε αυτό. Μη φοβάσαι». Αφού τους είπαν όλη την κατάσταση και κάτω από ποια βασανιστήρια αποσπούσαν τις δηλώσεις και κάτω από ποιες απειλές τους χειροκροτούσαν οι άνθρωποι, συνέχισαν και τους λένε: «Τώρα πρέπει να έρθετε στο δικό μας σύρμα για να δείτε τις χτυπημένες, σε τι κατάσταση βρίσκονται».

Δημοσιογράφοι και γυναίκες ερχόμαστε στο σύρμα και πίσω είχε μείνει ο Βασιλόπουλος και ούρλιαζε. Με όλη αυτή τη φασαρία οι φωνές ακούστηκαν στο αναρρωτήριο που είχαν τις χτυπημένες και τις είχε πιάσει όλες κρίση. Φώναζε η Σκευοφύλακα η Βαγγελίτσα: «Δεν κάνω δήλωση... Δεν κάνω δήλωση». Δίπλα της φώναζε η Παπαλόκα: «Το κεφάλι μου. Το κεφάλι μου, η γκλάβα μου». Φώναζε η Ρένα η Κρασιά, η Λαμπάκη και όλες που ήταν εκεί.

Αυτοί μόλις αντίκρυσαν αυτό το θέαμα τα έχασαν. Δεν έλεγαν κουβέντα παρά ανεβοκατέβαζαν τα φλας. Αφού είδαν κι αυτή την εικόνα και είχαμε τελειώσει με τα δικά μας, τους δείχνει η Νίτσα η Κατσιβα το βουνό και τους λέει: «Πίσω απ' αυτό το βουνό, υπάρχει μια χαράδρα, και εκεί έχουν άντρες που δεν έχουν κάνει δήλωση. Είναι άντρες και παιδιά γυναικών που δεν ξέρουμε σε τι κατάσταση βρίσκονται. Και το ξέρουμε αυτό, γιατί το βράδυ μας κάνουν σινιάλο. Έχουν

ένα μακρύ ξύλο, δένουν στην άκρη μια φωτιά, από τι δεν ξέρουμε, και μας το κουνάνε. Αυτή είναι η μόνη μας επικοινωνία».

Το άκουσαν με προσοχή. Τους δείξαν και από πού μπορούν να πάνε, τις χαιρέτισαν και τους είπαν: «Να μη φοβάστε για τη ζωή σας, ή για οτιδήποτε άλλο. Αναλαμβάνουμε εμείς». Τους ευχαρίστησαν οι κοπέλες κι έφυγαν.

Τους παρακολουθούσαμε και βλέπουμε: Πήραν το τζιπ και τράβηξαν για τη χαράδρα.

Αργότερα έπεσε μια γαλλική εφημερίδα στα χέρια μας και είδαμε ότι τους τα είχαν πει και οι άντρες καλά.

Πράγματι, είχαν δεσμεύσει το Βασιλόπουλο για τη Νίτσα και το μόνο που μπορούσε να της κάνει, για κανένα μήνα, ήταν να μην της δίνει γράμματα. Πού το λογάριαζε αυτό η Νίτσα, μπρος στο ξεσκέπασμα του Μακρονησιού που είχε κάνει.

Οι άνθρωποι της χαράδρας

Μετά από πέντε-έξι μέρες, βλέπουμε να κατεβαίνουν απ' το βουνό άνθρωποι. Ήταν οι κρατούμενοι της χαράδρας. Ήταν μια φοβερή εικόνα. Θα ήταν όλοι καμιά τριανταριά και είχαν και πέντε παράλυτους από τη μέση και κάτω και τους έφερναν στον ώμο οι άλλοι. Τους είχαν στην πλάτη και σουρνόντουσαν τα πόδια τους, γιατί κατηφόριζαν το βουνό. Και κάθε τόσο άλλαζαν, γιατί κι αυτοί που περπατούσαν δεν ήταν σε καλύτερη κατάσταση. Κι έτσι, σιγά-σιγά, κατέβηκαν στη θάλασσα και πλύθηκαν. Μούλιασαν τα ξερά αίματα που είχαν στα κορμιά τους από το ξύλο το καθημερινό και τα καθάρισαν. Αυτό έγινε γιατί δεν ήταν πια κρυφό, έπειτα από τους δημοσιογράφους που τους είδαν.

Κάθε βδομάδα τους κατέβαζαν και πλενόντουσαν πια. Είχε καθιερωθεί, μέχρι που φύγαμε απ' τη Μακρόνησο και τους είχαμε αφήσει εκεί.

Μακρονήσι 1950